

**РЕЧ АНДРЕЈА МИТРОВИЋА, ПРИЛИКОМ ОТВАРАЊА
ИЗЛОЖБЕ ИСТОРИЈСКОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ —
СРБИЈА 1915.**

На футуристичком ликовном приказу зараћених табора Првог светског рата, начињеном 1915, динамични клин приказује Антанту и разарајуће се зарива у лењи круг који представља Централне силе, а међу атрибутима држава историјског кретања, за Србију — као и за Црну Гору — одабрани су „независност“, „амбиција“ и „неустрашивост“.

Мала држава, која је на овај начин похваљена, пролазила је ратну годину необичну за истраживаче ондашње историје, некако нецеловиту, пре смушену него противречну. Више месеци није било борбе, претходно су се догодиле значајне победе, у будућност је уводила визија државе која прекорачује историју подела, а упоредо је падала тешка сенка циновских ратних збивања на Континенту, сенка искушења новог одмеравања са све јачим и огорченијим непријатељем, сенка могућег губљења битки и самосталности или, бар, значајног дела стечених области.

На крају године 1915. су три нападача држала Србију. Српска војска, влада и краљ, која десетина хиљада становника такође, измицали су окупатору кроз гудуре испуњене патњама и смрћу. На почетку те године се из пера једног од водећих немачких публициста и на страницама једног угледног немачког часописа, дакле у земљи нападача, могло прочитати да је „Србија још једном васкрсла из гроба Косова поља“, и да ће она сада „из колубарског врела поново црпсти (...) горду храброст за највеће битке“.

Било је више месеци предаха у којима предаха није било: уместо смрти на фронту, дуго је харала смрт од болештина; грчило се у напору да се припреми одбрана од новог очекиваног непријатељевог напада; притискало је мноштво исцрпљеност услед напрезања у претходним борбама. У међувремену је један страни песник европског реномеа певао *Оду Србији*; у помоћ су притицали добротвори, са злим болестима су се

* Изложба је отворена у Павиљону „Двијета Зузорић“ 13. фебруара 1992. године.

борили медицински стручњаци из многих земаља света; долазили су новинари, авантуристи и богаташки синови из неутралних и савезничких држава да виде малу земљу која је савезничком оружју осветлала образ; мотали су се непријатељеви шпијуни. На границама су, аустроугарским и немачким новцем, официри Хабзбуршке царевине, Бугарске и Турске, окупили албанске, бугарске и, унеколико, турске нередовне чете и вођен је необјављени рат. Преоптерећеном железничком пругом од Солуна на Пожаревац, па уз претоваре, даље на Зајечар и Прахово, онда Дунавом, ишли су чак до Марсеја транспорти савезничког ратног материјала неопходни Русији, тако је текао и румунски увоз и извоз. Стигло је нешто руских, француских и британских војника са топовима и авионима, али су се Савезници првенствено заплитали у безизгледну борбу око Галипоља и укопавали све дубље на фронтovima у Француској, док су Руси одступали изложени тешким немачким ударцима и узалудно настојали да одлуку постигну сламањем аустроугарских армија.

Непријатељ је нудио сепаратни мир (Немци и иза леђа своје савезнице Аустро-Угарске), али је упоредо купио оружану сарадњу Бугарске обећавши скоро 59% предратне површине и 56% укупног становништва српске државе, док су Беч и Будимпешта правили још и даље комбинације са анексијама. Савезници су велики део Далмације обећали Италији и пружали крајње неодређена обећања у погледу осталих источних јадранских обала, нешто су нудили од југословенских области Аустро-Угарске уколико се нешто уступи од Македоније Бугарској, Румунима су дали безмало цео Банат. Србија је супростављала модерну политичку визију: окупљање на основу етничке блискости и културне сличности и тежњу за савременом државом у којој су идеја грађанина и његово право испред нације, вере, културних разлика и посебности историјских традиција, али — то није противречно — уз ослонац и поштовање етничке припадности, вере, културних разлика и посебности историјских традиција. У овоме погледу је налазила меродавну подршку међу политичарима југословенског круга, мада је у јесен 1915. „теорија два света“ остала присутна код неких Југословена — Хрвата и у једном случају била претакана у меморандуме потајно достављене британској влади...

Ко би све и свакојаке садржаје те године могао макар приближно набројати?

Искушења су се кроз магле, мраз и вејавице новембра и децембра 1915. пела свом врхунцу. И поново масовна смрт, сада по беспућима и од глади и хладноће. Ипак је песник изненађујуће певао „вратићу се у истоме реду поново ведар, васкрсао, смео“ и из тог реда који одступа поручивао непријатељу „срешћеш ме горда, као што си ме срео, на пољанама позлаћеним славом“.

Следиле су околности које би се вероватно могле обележити изразом „вишеструко расцепљена историја“. Једни су се нашли под окупацијом двеју сила и у три војна гувернмана, а многе хиљаде у герили, раздробљеној али сталној и распрострајој широм земље, изузетно жилавој. Други су се нашли у туђини, главнина на новом фронту северно од Солуна, многи по неутралним и савезничким земљама. Трећи, укупно сигурно далеко преко сто хиљада њих, чамили су у мизерији заробљеничких и интернирачких логора трију непријатеља. Онда је уследило поновно „окупљање историје“. У јесен 1918. није одолео непријатељев фронт.

Испуњено песниково пророчанство с краја 1915. донело је самосвест, учинило блиским остварење политичких визија, створило право за смеле планове. У јануару 1919. председник Мировне делегације Срба, Хрвата и Словенаца, ратни министар — председник Србије, јављао је да се — на основу скица које су прављене још од септембра 1914 — одлучило не тражити Перник од Бугара, да ће се бити упоран у случајевима Темишвара, Суботице, Баје, Мохача, Целовца и Бељака, да је реч о Пули и западној обали Истре, да се у случају Трста може направити уступак западном великом суседу и да се у Далмацији неће ништа дати. Политичко, дипломатско и ратничко умеће створило је прилику да се широки политички видици претачу у разматрање широког круга градова и земаља. Учинком се уздигло до улоге, мудрошћу се градила самосвест: јављено је из Париза у Београд о себичности великих Савезника, али уз истицање да „наше народно јединство растргнути неће, иако ће га поткусити са разних страна“ и да ће доћи време да „не само буду залечене ране“ него и да се „добије потпуна сатисфакција за све неправде“. Жртва је било превише, чинило се да су постигнутим оправдане.

У дану када отварамо ову Изложбу мучи мисао да је — изгледа? — поништена наша цела историја 20. века. То оптерећује, интелектуално и емотивно. Зар се ове последње несреће нису могле избећи? Остало је само искуство са несрећама! Није баш срећа имати наду у искуства са несрећама. Али, и то је нешто. И даље много зависи од нас...

А поводом похвале с почетка ове *Речи*, Маринетијева дружина ју је изрекла, нацртала и насликала из политичког интереса! Кад се добрим учинком постане чинилац, онда и други имају интерес за похвале.